

IN MEMORIAM

Udvardy Miklós (1919–1998)

Egyetlen magyar ornitológusnak adatott meg az a páratlan elismerés, hogy már halála évében a Magyar Posta által kiadott bélyegre került az arcképe. *Udvardy Miklós*, kinek képmása a Hortobágyi Nemzeti Parkot megörökítő bélyeg bal sarkában látható, 1998. január 27-én hunyt el a kaliforniai Sacramento-ban, ahol évtizedeken át a zoológia professzora volt.

Udvardy Miklós 1919. március 23-ikán született Debrecenben. Egyik nyilatkozatában így vall pályájának indulásáról: "Világéletemben madarásznak készültem: hét és fél éves voltam, amikor a nagyapám kezembe adta *Herman Ottó*, zamatos nyelven írt, népszerű madaras könyvét. Azóta céltudatosan törekedtem a madarász pályára." A debreceni Piarista Gimnáziumban megszerzett érettségi után az ottani – akkor gróf Tisza Istvánról elnevezett – egyetem jogi és bölcsészeti karára iratkozott be, az utóbbin természetrajz–földrajz szakos tanári oklevelet szerzett. Még egyetemi hallgatóként *Hankó Béla* professzor gyakornoka lett, azonban tudományos szemléletének kialakításában a legnagyobb hatást a lendületes előadó, iskolateremtő professzor, a szünökológiai módszer hazai megteremtője, *Soó Rezső* gyakorolta rá.

Már diák korában gyakran megfigyelte – főként *Nagy Jenő* társaságában – a debreceni Nagyerdő és a Hortobágy madárvilágát, s egyetemi doktori értekezését, melyben a korszerű ökológiai módszert is érvényesítette, a Hortobágy madárvilágáról írta 1942-ben. Doktorátusának megszerzése után a Magyar Madártani Intézetben működött 1945 végéig. 1944/45 telén a háború pusztításának lett áldozata ez az *Udvardy Miklós* által olyannyira szeretett tudományos kutatóintézet. Így hát *Udvardy Miklós*, kénytelen-kelletlen új munkalehetőség után kellett, hogy nézzen. 1945 februárjában a Budai Előjáróság Kertészeti Osztályának egyszemélyes tagjaként vetőmagot osztott ki, majd elhatározta, hogy miniszteriális összeköttetéseit felhasználva közreműködik a tihanyi Biológiai Intézet kibővítésében. Az újjáalakítandó intézet számára részletes tervet dolgozott ki, úgy vélte, hogy ez lehet majd a hazánkban akkor teljesen újszerű termelésbiológiai és szünökológiai kutatások központja. Szomorú tény, hogy a nagyjelentőségű terv az intézet eredeti épülete melletti egykori Habsburg József villának szovjet megszállása miatt nem valósulhatott meg. *Udvardy Miklóst* 1945-ben a tihanyi intézethez neveztek ki. Bár eredeti elgondolásait nem valósíthatta meg, sőt az intézet „profilváltása” miatt a madártani kutatásai is nehézségekbe ütköztek, mégis sikerült magának új kutatási területet találnia: haematológiai vizsgálatokba kezdett.

Ám eredeti szerelmével, a madártannal nem tudott szakítani. Tihanyi éveit alatt is végzett madármegfigyeléseket, majd 1948-ban elnyerte a régóta áhított magyar állami ösztöndíjat Finnországban megvalósítandó ornitológiai kutatások céljára. Az északi országban mód nyílt egy, a hazaitól különböző ökoszisztémában élő madárfauna beható tanulmányozására, másrészt pedig alkalom adódott arra, hogy az ottani madártan világszerte nagy becsben álló kutatójának *P. Palmgren*nek irányításával működhessen. 1949-ben az akkor 30 éves kutató a finn állami ösztöndíjat is elnyerte. Közben rövid időre hazajött, ám tapasztalnia kellett, hogy a magyar élettudomány egyre erősebben a *Liszenko*-féle törekvések hatalmába kerül, s ezért ösztöndíjának lejártá után fájó szívvel búcsút mondott hazájának és Svédországba ment. A X. Nemzetközi Ornitológiai Kongresszuson még *Keve András*sal együtt Uppsalában tartott előadást a madarak etológiájáról, azután egy időre meglazultak a kapcsolatai a hazai kutatókkal. Külföldön először az uppsalai egyetem állattani kutatóintézetében, majd pedig a stockholmi Természettudományi Múzeumban kapott lehetőséget kutatásaihoz. Svédországban meg is nősült: a finnországi svéd nemzetiségű *Maud Björklund*ot vette feleségül, aki később három gyermekkel ajándékozta meg (*András, Beatrix, Mónika*).

1952-ben elhagyta Európát s a kanadai Nanaimóban a Halászati Kutatóintézetben vállalt állást. A Torontoi Egyetemen ökológiai előadásokat tartott. 1952-től Vancouverben a University of British

Columbián a madarak ökológiáját s állatföldrajzát oktatta. 1959-től már mint „associate professor” (azaz egyetemi docens). 1956–57-ben komoly segítséget nyújtott a soproni egyetem azon tanárainak, akik az 1956-os magyar forradalom elfojtása után Kanadába menekültek. Kanadai oktatómunkáját rövid időre megszakítva 1958–69-ben vendégtanárként működött Honolulu-ban. 1961-ben a kanadai *Magyar Élet* című újság „Madárország magyar kutatója” címmel szakmai szempontból is számottevő közleményét hozta le. Az alábbiakban ebből idézünk. Nyilatkozata elején *Udvardy* professzor hangsúlyozza, hogy „otthon a madaraknak a növényzethez és más élőlényekkel való viszonya érdekelt legjobban, elsősorban a pusztai madárvilágé. Itt az új világ új madarai között az a feladatom, hogy megmutassam, hogy az európai tudományos irányzatokat megismertessem és megmutassam, hogy ezek alkalmazásával milyen újszerű, lényeges haladást lehet elérni”. A nyilatkozatában a professzor megemlíttette, hogy hallgatói közt az utóbbi években mindig akadt magyar is. Megemlíttette, hogy közülük *Tompa Ferenc* a sármányokkal foglalkozik, *Horváth Ottó* erdőmérnök pedig a fehérfejű rétisas (*Haliaeetus leucocephalus*) életét figyeli. Saját kutatásairól szólva, *Udvardy Miklós* elmondta, hogy öt különösen a Laysan atoll gerincesfaunája érdekli, melynek „alacsony biotóját, zsombékjait tengeri madarak milliói lakják. Egy vadkacsa-faj, egy pintyszerű madár, egy albatrosz és a trópusi főka csak itt fordul elő a Földön”.

A jó professzor mindig értékesíti a tanítvány munkáját: a nyilatkozatban szereplő *Tompa Ferenc*-nek a *Melospiza melodia* Mandarate-szigeti populációjával kapcsolatos kutatásait (amelyek az *Acta Zoológica Fennica* 109. kötetében 1964-ben jelentek meg) *Udvardy Miklós* beépítette összefoglaló nagy állatföldrajzi munkájába.

1963-ban családjával együtt elhagyta Kanadát és az Egyesült Államokban vállalt állást. Ugyanezen évben két fontos ornitológiai vonatkozású tanulmányt tett közzé. Az egyik, a csendes-óceáni alkákkal foglalkozva a vikariálás fontos vitatott kérdését (melyet már *Arisztotelész* is felvetett) tárgyalja (in: *J. L. Gressitt*, ed.: Pacific Basin Biogeography, Bishop Museum Press, Honolulu, 65–111. o.); a másik összefoglaló képet nyújt Észak-Amerika madárfaunájának állatföldrajzi kérdéseiről (megjelent a Proceedings of 13th Internat. Ornithological Congress, 1141–1167. oldalán). Az Amerikai Egyesült Államokban *Udvardy Miklós* egy évig a Californiai Egyetem Los Angeles-i részlegén a csendes-óceáni madárvilág ökológiájáról és állatföldrajzáról tartott előadásokat, majd 1966-tól nyugdíjazásáig a Sacramentoi Egyetemen oktatott.

1969-ben korábbi munkásságának betetőzéseként megjelent a „Dynamic Zoogeography” című 445 oldalas, gazdag ábraanyaggal, térképekkel illusztrált alapvető könyve, melyet *Szó Rezső*-nek ajánlott, akinek szünökölógiai szemlélete – mint erről fentebb már szó esett – döntő hatást gyakorolt *Udvardy* tudományos szemléletének kialakulására. A könyv szintetikus jellegéhez a szerzője páratlan nyelvismerete is nagyban hozzájárult: ez a világnyelveken kívül a skandináv nyelveket, a finn, sőt olvasási szinten a román is magába foglalta. A mű új távlatokat nyitó eredményei közt megemlíthető, hogy *Udvardy* bevezette a „faunadinamizmus” fogalmát, rámutatva, hogy minden helyi faunának van dinamikus tartalma (potenciálja), vagyis tagjainak bizonyos hányada expanzív, illetőleg regresszív természetű. A szerző ugyan a szárazföldi fauna legkülönbözőbb csoportjainak vizsgálatára építette eredményeit, mindazonáltal a legtöbb bizonyító anyagot mégis szűkebb szakmájából, a madártanból vette. Ezt már a könyv legelején a szétterjedés ökológiájáról szóló fejezete is bizonyítja, hiszen az elsőként közzétett összehasonlító állatföldrajzi térkép is madártani jellegű. Magyar szempontból pedig különösen figyelemreméltó, hogy az állatok elterjedésének dinamikus változásait vizsgáló alfejezet egyik markáns példája a balkáni lakovánus (*Dendrocopos syriacus*) magyarországi elterjedésének változásai 1937–1960 között (*Keve András*-nak a *Vertebrata Hungarica* 2. kötetében 1960-ban közzétett tanulmánya alapján). A szóbanforgó munka 1978-ban lengyelül, 1983-ban pedig – a szerző fordításában – magyarul is napvilágot látott.

Udvardy Miklós 1970–71-ben Bonnban tartott egyetemi előadásokat, s egyúttal az A. König Múzeum állattani anyagát is tanulmányozta. Majd 1971–72-ben Hondurasban működött, ahol a teguicalpai egyetemen tartott előadásokat, egyidejűleg pedig az ottani tudományos élet

megszervezésében is jelentős feladatokat vállalt. Hondurasból Nicaraguába is átutazott, az innen hozott zöld papagájt az ország fővárosáról *Managuának* nevezte el. Ezidőtájt a világgjáró magyar ornitológus Új-Guineába is repült, ahol *Fenichel Sámuel* emléktáblájának megkoszorúzásakor ünnepi beszédet mondott. 1977-ben újabb munkával gazdagította a madártani irodalmat. Ekkor jelent meg az Audubon Society kiadásában Észak-Amerika nyugati területeinek madárvilágát bemutató, színes fényképekkel ékes határozókönyve. A munka az egyes fajok ismeretéhez legszükségesebb adatokon kívül értékes természetvédelmi, ökológiai megjegyzéseket is nyújt. A könyvecske az amerikai ornitológusok által elismerő kritikákban részesült. Mind *Guy Tudor* (*Auk* 95, p. 201–202), mind pedig *Amadeo Rea* (*Wilson Bulletin* 90, p. 472–473) kiemelik hasznosságát, jó felépítését, értékes mondanivalóját.

Biogeográfiai munkásságának elismerésül 1980-ban az IUCN munkatársává nevezték ki, 1987-ben pedig újabb hároméves időtartamra a világörökség részét képező nemzeti parkok konzultánsa lett. Sokoldalú életudományi tájékozottságának köszönhetően az Amerikai Ökológiai Társaság megbízásából a világ vegetációtérképét is elkészítette, az 1995-ben megjelent térképet csakhamar új kiadás követte, a hozzá kapcsolódó nagyszabásúnak tervezett elemző munka megírására azonban – sajnálatos módon – már nem kerülhetett sor.

Udvardy Miklós, aki szép magyar beszédét idegen körülmények között is megőrizte, a távolban is mindig hazavágyott. A politikai helyzet javulásával – nagy örömeire – újra rendszeresen látogathatott haza. Rendszeresen tartott előadásokat a Magyar Biológiai Társaság Állattani Szakosztályában, így 1988. október 31-én „Vadaskertektől, múzeumoktól a nemzeti parkokig” címmel. 1990-ben a debreceni KLTE Természettudományi Karának volt vendégtanára. Előadásai nemcsak új szakmai eredmények feltárásának, hanem közvetlen, megnyerő egyéniségének köszönhetően is nagy hallgatóságot vonzottak. Az említett évben Debrecenben díszdoktorrá is avatták.

Udvardy professzor kitűnő kapcsolatokat ápolt a Magyar Természettudományi Múzeummal, melynek értékes szakmai könyveket és folyóiratokat adományozott (a Soros Alapítvány segítségével), ezért a Múzeum emléklappal tüntette ki. 1993-ban a MTA külső tagjává választotta. Utolsó magyarországi tartózkodása az 1996-os *Naturexpo* által szervezett konferenciához kapcsolódott, ezen a füves puszták ökológiai kérdéseit vizsgálta. Egyik aláírója volt az ülésszak alkalmából a biológiai erőforrások védelme érdekében kiadott nyilatkozatnak. Az 1997-ben a *Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület* a 19. századi nagy magyar ornitológusról, *Petényi Salamon János*ról elnevezett éremmel tüntette ki, ezt azonban váratlanul bekövetkezett halála miatt nem vehette át. *Udvardy Miklós* munkakedve soha egy pillanatig sem tört meg, a földi életből való eltávozása mindenkit döbbenetes meglepetésként ért, hiszen halála előtt még kutatóutat tett meg, és rendszeresen leutazott a kaliforniai egyetemkomplexus központjába, Berkeleybe. Végítisztegésre Sacramentóban többszáz tudóstársa gyűlt össze az egész világból.

Gazdag életművét áttekintve megállapítható, hogy magyar ornitológus soha előtte ilyen széles távlatokat nem ölelt át. A távlatokat kettős értelemben kell venni: egyrészt földrajzilag, másrészt pedig szakmailag. Földrajzi szempontból Amerikában a Tűzföldtől Északnyugat-Kanadáig, Európában a Fekete-Tengertől a Lappföldig, Ázsiában Anatóliától Bali szigetéig, továbbá át a Csendes Óceánon Új-Guineától Ausztrálián. Új-Zélandon keresztül a Hawaii szigetekig (ahol villája is volt) jutott el többek között. Szakmai szempontból nézve érdemei közül kiemelendő, hogy a madártant egyetemes természettudományos összefüggésekben művelte, figyelembe véve az általános zoológia, a botanika, az ökológia, etológia, földrajz s egyéb tudományok idevonatkozó eredményeit.

Udvardy Miklós széleskörű tudásával, megnyerő egyéniségével a magyar tudomány hírnevét öregbítette az egész világban, hiszen sírkövén is ez áll = magyar hazafi („Hungarian patriot”).

Dr. Kádár Zoltán